

KRISEN OCH PLANHUSHÅLLNINGEN

Av statsrådet FRITIOF DOMÖ

SÄKERLIGEN kommer den nuvarande krigskrisen att visa sig ha varit inte mindre betydelsefull än förra världskrigstiden för att skapa nya fredsuppgifter åt vårt lands ekonomiska liv. Från bränsleområdet, som jag själv mest sysslar med, kunna nämnas gengasen, skifferoljetillverkningen, rationaliseringen av bränsleåtgången och bostadsförbättringarna. Jag skulle tro, att även många av de tekniska framsteg, som under krisen gjorts i fråga om transportsätten, tjärtillverkningen, kolningen, torvtillverkningen o. s. v. skola få större eller mindre betydelse även när freden kommer. Enahanda gäller om utvinningen av biprodukter ur skiffertillverkningen, och förhoppningar kunna även knytas till försöken att framställa ett inhemskt syntetiskt gummi. En av arbetskraftsbristen framtvingad rationalisering av avverkningsmetoderna kan likaledes bli av stort framtida värde. Inom metallurgien och på det kemiska och särskilt träkemiska området har det — allra mest i det tysta — pågått ett intensivt, för framtiden helt visst synnerligen viktigt forsknings- och experimentarbete i och för ersättningstillverkningen; det skulle dock föra för långt att närmare ingå på alla hithörande tekniska nyheter och framsteg. Genom lättnader i lagstiftningen har vår vattenkraft under krisen utbyggts i en mer än normalt snabb takt. På jordbrukets område kan man peka på de nya oljeväxtodlingarna, liksom på det utomordentliga arbete som utförts för att producera vissa inhemska gödningsmedel. Som ett inslag i upprustningen kvarstå efter kriget bl. a. stora nya flygverkstäder och den centrala torpedverkstaden, för att inte tala om de många nya flygfälten, varav åtskilliga kunna bli betydelsefulla anhalter för framtidens säkerligen vittomspännande civila luftfart. På trafikområdet kan man som bestående vinster peka på Falsterbokanalerna, den nya järnvägsbron över Luleälv, de nya skogsvägarna o. s. v. På det sociala området vill jag endast hänvisa till skapandet av det stora nätet av beredskapssjukhus. Och även om allt inte hunnit göras

eller av statsfinansiella skäl kunnat göras, ha statsmakterna dock mitt uppe i en kronisk budgetbrist ej tvekat att anslå betydande medel för att understödja den tekniska forskningen.

Det vittnar gott om vårt lands och vårt folks styrka att alla dessa fredliga erövringar kunnat göras trots att upprustningen varit det primära och trots att massor av svensk ungdom under alla dessa år legat inbådade i beredskapstjänst och därmed undandragits det produktiva livet, ja, trots att världsdramat egentligen varit så överväldigande och skiftesrikt i när och fjärran, att det inte varit någon lätt sak att koncentrera tankarna på vårt eget lands materiella bekymmer. Allt detta har kunnat åstadkommas trots att vår ekonomiska försvarsberedskap vid krigsutbrottet lämnade mycket övrigt att önska och trots att egentligen ingen, vare sig civil eller militär, trodde på en så sträng avspärning, t. o. m. från nordiska grannländer, som vi ställts inför.

Att brister och missgrepp till trots så mycket kunnat presteras och att försörjningsläget är så förhållandevis drägligt är utan tvivel i främsta rummet ett resultat av det goda samarbete, som denna gång kunnat etableras mellan det allmänna och de olika närings- eller yrkesorganisationerna. Detta har sagts många gånger förut men det kan inte nog starkt understrykas. Vill man jämföra förhållandena under det förra och det nu pågående världskriget, är just tillkomsten över huvud av starka näringssammanslutningar den allra betydelsefullaste skillnaden. Det är ingen överdrift att säga att många av de nu praktiserade regleringsanordningarna vore otänkbara utan förhandenvaron av dessa välorganiserade förbund. Likaså skulle det inte ha varit möjligt att så starkt hålla tillbaka prisstegringen som ändock skett utan deras mycket positiva och lojala medverkan vid priskontrollens arbete. Alldeles särskilt betydelsefullt har uppbyggandet av starka ekonomiska sammanslutningar varit för livsmedelspolitiken, givetvis därför att jordbruksproduktionen i jämförelse med industrien är fördelad på så många enheter. Även i fråga om skogsägarna och vedproduktionen har påkallandet av skogsägareföreningarnas medverkan säkerligen varit en välbetänkt åtgärd för att åstadkomma ordning och reda på denna tidigare ganska kaotiska marknad. För industriens del har problemet om samverkan med statsmyndigheterna och om samverkan inbördes nu, liksom under förra kriget, i regel lösts genom inrättandet av ett antal branschsammanslutningar för import och export, råvarufördelning och produktionsuppdelning. Vare sig man avsiktligt eftersträvat det eller inte

har krishushållningen härigenom och på andra sätt fått en viss korporativ karaktär. Den har härutinnan påskyndat en utveckling, som redan före kriget var mycket lätt skönjbar, i Sverige liksom i andra länder. Å andra sidan äro systemets yttringar eller funktioner just nu i hög grad kristidsbetonade. De säga egentligen ingenting om den roll, som i framtiden kan bli närings-sammanslutningarna beskärd.

Att krishushållningen denna gång trots alla missljud burits upp av ett starkare folkförtroende än 1917/1918 beror i sin mån även därpå, att man denna gång — inte minst tack vare de större tekniska resurser med vilka regleringarna nu genom samverkan med organisationerna kunnat genomföras — på ett helt annat sätt förmått inrikta strävandena på att hålla de breda lagrens standard något så när uppe. Det har skett genom de oerhörda skatteskärpningarna, som hårdast drabbat de större inkomsterna, genom prisrabatter och subventioner över budgeten särskilt till jordbruket, genom U-kort o. s. v. I detta hänseende står väl 40-talets krishushållning lika mycket över förra världskrigstidens, som denna stod över statshjälpen under 1800-talets missväxtår. Visserligen har ramavtalet givit arbetare och tjänstemän i stort sett blott halv och något eftersläpande dyrtidskompensation, men skatteskärpningarna ha varit inräknade i index och de flesta arbetare ha dessutom genom övertid och förbättrade ackordsförtjänster fått en kompensation över ramavtalet. Bortser man från beskattningen har det eljest varit en ledande princip att ej åstadkomma några avsiktliga rubbningar i olika gruppers inbördes inkomstrelationer, en princip som självklart dikterats av känslan att det yttre försvaret nu vore förmer än alla inrikes- och socialpolitiska målsättningar, vilka borde ställas å sido tills normala förhållanden åter ha inträtt. I ett par betydelsefulla hänseenden har man dock tillåtit eftergifter från denna princip. Man har nämligen godtagit löneökningar utöver ramavtalet åt lant- och skogsarbetare, alltså åt två av de lägst avlönade grupperna i landet. Även denna skäliga standardhöjning bör krediteras krispolitiken. Om den kan bli bestående är det emellertid ännu för tidigt att hysa någon säker mening om, men det behöver inte gå lika illa nu som efter förra kriget, då dessa gruppers löner föllo starkt tillbaka.

På sistone har man ibland hört klagan över det förmynderskap, som kommissionerna skulle ställa näringslivet under. Det är lätt att förstå, att alla dessa ingrepp kunna framkalla missnöje, helst som de kunna rubba företagens ekonomiska kalkyler. Kritik är

säkerligen också ett alldeles nödvändigt och många gånger nyttigt ont för dem, som enrollera sig i kristidsförvaltningen. Den offentliga vaksamheten bör alltid ingå som en särskild byrå i kommissionerna. Men kritikens största värde ligger givetvis i om den är positiv. Har man intet att föreslå i stället faller den enligt negativismens egen tyngdlag till marken. Det må annars framhållas, att kommissionerna i hög grad ha sammansatts med ledamöter eller chefstjänstemän ur näringslivets egna led. Man har i regel avsiktligt avböjt att sätta in representanter för den eller den näringsgrenen eller yrkesgruppen, ty intresserepresentation leder lätt till ett visst beroende eller imperativt mandat, men man har varit angelägen att till kommissionerna knyta framskjutna, praktiskt förfarna fackmän ehuru som företrädare för de allmännas intressen. Endast ett par exempel. I bränslekommissionen sitta en skogsvårdsexpert, en järnverksdirektör, en f. d. överdirektör i vattenfallsstyrelsen, som nu är direktör för en ångpanneförening, en lantbrukare-skogsägare, en järnvägsdirektör för transportfrågorna, samt L. O:s ordförande, som från sitt tidigare arbete som brädgårdsarbetare och förtroendemän för sågverksarbetarna förvisso vet åtskilligt om både ved och virke. Och chefstjänstemännen äro fackmän, varför de inte behöva — såsom det sades under förra krisen — på sina exkurser uti skogarna ha med sig den beryktade papperslappen, på vilken det stod: »långa barr tall, korta barr gran». Bland livsmedelskommissionens fem ledamöter äro en lantbrukare, en lantbruksdirektör, en husmor och en kooperativ handelsdirektör, alla experter på chefsposter då onämnda. I industrikommissionen äro utom L. O:s vice ordf., f. d. metallarbetare och väl inne i industriens förhållanden, samtliga ledamöter tagna bland fackmän inom produktionen. Uppräkningen skulle kunna fullföljas, men det sagda är tillräckligt för att påvisa, att det inte är ignoransen eller diletantismen som styr kommissionerna. Snarast är det ett fullödigt bevis på samhällsanda, att så många framskjutna och framstående män velat göra en civil värnplikt i ofta otacksam kommissionstjänst. Insättandet av det praktiska livets män har utgjort en garanti mot ett byråkratiskt arbetssätt, medan placeringen av män ur förvaltningen varit en borgen för att effektiviteten ej fått inkräkta på rättssäkerheten.

För planmässigheten i krisens planhushållning är koordinerandet av kommissionernas och andra krisorgans verksamhet av största betydelse. Mycket samarbete förekommer redan mellan kommissionerna eller deras byråer och ingår i det dagliga arbetet

på formfritt sätt. Den viktigaste sammanhållande instansen måste ändå alltid bli regeringen. I motsats till under förra kriget har man denna gång strävat efter att i möjligaste mån koncentrera krisfrågorna till ett departement, det redan i oktober 1939 inrättade folkhushållningsdepartementet. Under förra krisen sorterade kommissionerna efter ärendenas natur under finans-, civil- eller jordbruksdepartementen, men denna gång ha bl. a. industri-, livsmedels-, handels-, trafik- och bränslekommissionerna underställts folkhushållningsdepartementet. Man observere att exempelvis transportkommissionen ej lagts under kommunikationsministern utan även den införlivats med folkhushållningsministeriet. Enhetligheten har dock inte genomförts fullständigt eller följdriktigt: under socialdepartementet sorterar bl. a. arbetsmarknadskommissionen (liksom den ganska särpräglade utrymningskommissionen). Nästan alla krisfrågor ha dock mer och mer kommit att bli arbetskraftsfrågor, och handläggningen av en frågas arbetskraftsdel i ett departement och dess övriga delar i ett annat kan — vilka som än sitta som departementschefer — lätt leda till dualism och splittning samt därför kollidera med den planmässighet, som man gärna vill förbinda med begreppet planhushållning.

Förhållandet mellan regeringen och kommissionerna har på sistone ställts under debatt med anledning av att hemligstämplandet av framställningar från kommissioner ansetts ha förekommit för ofta. Jag skall inte ingå på denna fråga i annan mån än för att konstatera, dels att vissa framställningar — t. ex. om regleringar — enligt sakens natur måste åtminstone på ett förberedande stadium undandras allmänhetens insyn, dels att hemligstämplandet starkt minskat sedan krigets första år. Men en sak synes mig självklar: det måste finnas en intimare rapport mellan en kommission och ett ansvarigt statsråd än mellan ett ämbetsverk och statsrådet ifråga. En kommission är intet vanligt ämbetsverk utan ett melanting mellan ett dylikt och en departementsbyrå. Att så måste vara fallet kan knappast tarva någon längre motivering. Det är nog att framhålla, att krigshushållning ej är detsamma som fredsförvaltning. Under ett krig måste allt ske så mycket snabbare än under fredstid, och det måste finnas utrymme för fortlöpande förtroliga överläggningar mellan kommissionernas chefer eller experter och regeringen. Det ges inte tid för ett sävligt byråkratiskt arbetssätt, i varje fall inte om man samtidigt särskilt håller på effektivitetskravet. Det är inte den offentliga kritiken regeringen fruktar — den kommer ändå, förr eller senare — utan det är en

hindringsam tungroddhet. Och eftersom alla torde utgå ifrån som ganska visst, att kommissionerna upphöra efter kriget, behöver en friare och smidigare kontakt mellan dem och regeringen ej bli prejudicerande för framtidens fredsförvaltning, i vart fall inte mer denna gång än efter förra kriget. Ätminstone jag anser de svenska ämbetsverkens traditionella självständighet vara en styrka för hela vårt offentliga liv och därför förtjänt att på allt sätt värnas. Med detta har jag naturligtvis inte velat gå mot kravet att offentlighetsprincipen så vidsträckt som det över huvud är sakligt försvarbart skall tillämpas även med avseende å rege- ringsframställningar från kommissionerna.

Den svenska krishushållningen är ännu ingen fullständig plan- hushållning. Vissa avsnitt ha lämnats utanför priskontrollen ända tills det nu generellt och därför grovt verkande provisoriska pris- stoppet genomfördes. Dit höra särskilt arbetarlönerna, som fast- ställts avtalsvägen utan statens intervention. Framför allt har man dock in i det längsta sökt lösa problemet om den tillgängliga arbets- kraftens disposition genom frivilliga åtgöranden; först på sistone har man partiellt tillgripit tjänsteplikten och genomfört en viss ransonering via arbetsförmedlingstvånget. Har man ett överskott av arbetskraft låter det väl tänka sig att en fri arbetsmarknad upp- rätthålles även under en tid, då staten reglerande ingriper vid pro- duktion och distribution, transport och priser, utrikeshandel och kreditväsende. Men när ett överskott av arbetskraft förbytes i ett underskott — något som nu med all sannolikhet skett i vårt land — eller när vitala produktionsområden, såsom bränsleförsörjningen och vissa delar av jordbruksproduktionen, ej kunna få sina behov av arbetsfolk tillgodosedda, då blir det svårt att undgå att göra in- grepp i arbetsmarknaden, hur starkt man i vårt fria land eljest instinktivt ryggar tillbaka vid blotta tanken på dylika. Det blir då nödvändigt att ge förtursrätt åt nödvändig produktion, att un- derlätta överflyttning av arbetskraft och att kanske gå hårt fram mot vissa mindre viktiga tillverkningar. Problemställningen blir med andra ord samma besvärliga som vid en elkraftsransonering, då det torde bli hart när omöjligt att undgå att orsaka svåra av- bräck för ett eller annat näringsföretag, och inte ens Salomos vishet skulle räcka till för att förebygga individuella besvärlig- heter och orättvisor. Men koordineras inte arbetsmarknads- och därmed även åtminstone i viss utsträckning lönepolitiken med de produktiva försörjningsplanerna, blir friktionen eller kanske bättre, trycket i maskinen för starkt och nitarna springa. Fram-

för allt förutsätter en antiinflationistisk prispolitik i nuvarande läge, att även arbetsmarknadens problem underordnas eller åtminstone intimare samordnas med den produktiva delen av krispolitiken.

Ju mer ansträngt försörjningsläget blir, desto nödvändigare kan det tyvärr bli att gå ytterligare en bit på det fullständiga tvångsreglerandets väg. Utan att jag här hinner gå in på det vill jag endast peka på den utomordentliga roll, som handelsuppgörelserna spela för krisförsörjningen; för att få ett samspel mellan utrikes-handeln och den inre försörjningen ha statsmyndigheterna måst få rätt att bestämma varuslag och varumängder, import- och exportlicenser, lastrum, krisförsäkring, exportkrediter och i viss utsträckning även importpriser, vilka sedan kunna bli utslagsgivande för den inhemska prisbildningen. Visserligen har staten härvidlag varit angelägen om ett mycket nära samarbete med import- eller exportorganisationer, men förhållandena i länder, med vilka vi handlat, ha nödgat oss att mot vår vilja tillfälligtvis införa ett system, som i mycket liknar ett statligt utrikeshandelsmonopol.

Och därmed är jag framme vid några slutsatser.

En planhushållning i krisförsörjningens mening är en så ohanterlig, tungt arbetande apparat, att den mera avskräcker än inbjuder till efterföljd. För att det hela skall kunna flyta något så när jämnt erfordras en oändlig serie ofta mycket närgångna ingripanden, och den ena justeringen drar lätt med sig andra och kanske svårare.¹ Ingen part i den långa arbets- och regleringspro-

¹ Hur invecklad och för myndigheterna bekymmersam en »planhushållning» är kan var och en göra sig en liten föreställning om, om man tänker exempelvis på bränsleförsörjningen och på alla de dirigerande och reglerande åtgärder, som nu måste vidtas enbart i fråga om veden: bestämmandet av avverkningens storlek och förläggning till olika områden; dess fördelning på olika sortiment; dess rättvisa utportionerande på olika skogsägare; fastställandet av garanti- och normalpris under hänsynstaganden till en mångfald olika, geografiskt växlande förhållanden och ledmotiv; uppköp av veden genom auktoriserade uppköpare eller på annat sätt; vedens försling kortaste och snabbaste väg till konsumenter eller detaljhandlare; utbetalning av förskott och förlagsmedel till producenter och uppköpare; bestämmandet av mellanhandsvinster och andra marginaler; ordnandet av transporter längs järnväg, landsväg eller flottled samt av upplagring och distribution på förbrukningsorter; fastställandet av bestämmelser om klassificering, inmätning o. s. v.; ordnandet av prislearing på olika orter; organiserandet slutligen av fördelningen till olika slags förbrukare under hänsynstagande till tillgången på vederbörande ort av koks och torv. O. s. v. O. s. v. Enahanda gäller i tillämpliga delar om fossila bränslen och om torven. Och detta är blott ett avsnitt av krisförsörjningen.

essen är nöjd och belåten, allra minst de producenter och distributörer, på vilka tungan huvudsakligen lägges. Skulle arbetsmarknaden behöva starkt åtstramas, bleve missljuden från de därav berörda arbetarna de kanske allra högljuddaste, mycket lättförklarligt i så fall med tanke på att varje ingrepp i den personliga friheten strider mot allt vad vi varit vana vid; redan nu vet man, att de dubbla lönesystem, som kommit att uppstå i skogarna till följd av de särskilda tilläggen åt icke yrkeskunnigt folk, åstadkommit mycken ovilja bland de gamla skogsarbetarna. Även om krisorganens mödor denna gång värdesatts på ett mycket resonligare och erkännsammare sätt än under krisen för 25 år sedan, är det dock mycket troligt att en fortsatt planhushållning av kriscommissionernas art efter kriget tacksamt avböjes av en kompakt folkmajoritet. Denna planhushållning har emellertid varit den enda räddningen ur krigets avspärrning och knapphet, dess ofrånkomlighet har insetts av en allmän folkmening oberoende av idépolitiska meningsskiljaktigheter men den har fått sin gestaltning bestämd av krigslägets krav och måste därför vara tidsbetingad. Så långt äro nog meningarna enstämmiga.

Men däremot står opinionen mera delad, när det gäller en fredlig planhushållning av mindre snitt, av mindre rigorösa tvångs-ingripanden, en planhushållning som ofta likställes med en vidgad statlig kontroll och mera allmän dirigering av näringslivet. Det bör här först inskjutas att man ännu inte har någon säker föreställning om förhållandena efter kriget. Vi kunna knappast veta i vilken grad och takt utvecklingen skall gå tillbaka mot en friare handel och samfärdsel mellan staterna eller om den skall accentuera den självförsörjningstendens, som gjorde sig så starkt gällande under mellankrigsperioden. Ej heller veta vi, om Nordens stater efter kriget skola realisera drömmen om ett även ekonomiskt samverkande Norden, med de krav på åtminstone en viss planmässig utbyggnad och ömsesidig anpassning av produktionen som i så fall måste uppställas. I vart fall måste man reservera sig för en dirigering, som utan vår vilja kan bli nödvändig till följd därav att utrikeshandeln centraliseras i andra länder och vi under denna cernering tvingas till en likartad statlig ledning av denna. Även om, som man hoppas, krigstidens planhushållning efter ett efterlängtat fredsslut skall avlösas av friare former för produktion, handel och samfärdsel, så lär en avvecklingsperiod bli nödvändig för att förhindra alltför stora ekonomiska störningar.

Jag är emellertid ganska viss om att tilliten även till en fredstidsmässig, mera begränsad planhushållning fått många grundskott sedan vi nu fått kristidens åskådningsundervisning. Redan vår känsla för individuell frihet uppreser sig mot reglementering, och denna psykologiska faktor kan bli den verksammaste. Planhushållning innebär dessutom alltid och oundvikligen en byråkratisering av det produktiva livet, uppkomsten av en stor stab tjänstemän, som ha att syssla med regleringspuzzlet och som undandras det skapande arbetet. Och även om dirigering till en början blott tänkes mera ske i stort utan onödigt ingripande i detaljer, visar ändock utvecklingen att varje steg på dirigeringsvägen lätt drar med sig ett annat, om glapp skola kunna förebyggas och full effekt uttas. Många exempel härför kan hämtas från de nuvarande krisregleringarna, men man kan även hänvisa till jordbruksregleringen, som redan under fredstid blev allt mer detaljrik och komplicerad för nästan vart år som gick, och säkerligen bjuder även den tyska planhushållningen en mångfald exempel på att dess tillskyndare tvingats på ständiga språng förbi de ursprungliga planerna. Just med hänsyn härtill blir även en till en början begränsad planhushållning ett orosmoment för näringslivet i dess naturliga krav på att få göra sina kalkyler under någorlunda trygghet för utvecklingen.

Men mest måste man tvivla på planhushållningen såsom ett bebyggande medel att efter kriget åstadkomma vad alla dock ytterst sträva för, nämligen en fortsatt välståndsstegring, dubbelt nödvändig i framtiden med hänsyn till våra tryckande statsskulder och den på grund av födelseminskningen uppkommande ökade försörjningsbördan. Är det troligt att i längden de välståndsskapande krafterna få samma behöfliga svängrum i ett dirigerat näringsliv som under ett i möjligaste mån fritt? Enligt min mening säkerligen icke.

Under denna kris har det i första hand varit staten, som genom investeringar, garantiavtal o. s. v. iklätt sig de ekonomiska riskerna; i och för sig är detta inte underligt med hänsyn till ersättningsproduktionens kristidskaraktär, med hänsyn till priskontrollen, som tagit bort förtjänstchanserna, och med hänsyn till krigskonjunkturskatten, som »socialiserat» huvudparten av eventuell vinst. Men i längden kan detta inte vara kungsvägen till den ökade, djärvt erövringslystna produktivitet, utan vilken en välståndsstegring svårligen kan tänkas. I den mån en planhushållning dessutom leder till statligt fastställda produktpriser,

minkas intresset för tekniska framsteg och själva drivfjädern i utvecklingen, konkurrensmomentet, tas bort. För övrigt veta vi ganska litet om planhushållningens debet och kredit i andra länder, men det är inte alls säkert, att vårt fria svenska näringsliv före kriget på jämförbara punkter varit exempelvis det tyska underlägset i effektivitet.

Trots allt detta har nog krisen lärt oss förstå behovet av samordning och samarbete inom det ekonomiska livet. Det skulle vara enbart doktrinärt att vara blind för att värdet av den ekonomiska liberalismens frihetsprinciper i vår nya tid ha en begränsad räckvidd. Utvecklingen tycks mig alltmer bestämt peka på att vi från den ekonomiska liberalismens tes och den ekonomiska socialismens antites nått fram till en samverkans syntes. Alldeles särskilt måste detta vara fallet ifråga om en sådan produktion som jordbruket, parcellerat som det är på fyrahundratusen brukningsdelar; den samverkan under statens stöd, som jordbrukarna under 30-talet utfört genom sina sammanslutningar, har varit till oomstridd nytta för hela folkhushållet, inte minst under denna kristid. Otvivelaktigt får man i framtiden räkna med att staten i fall av behov kommer att driva en positiv näringspolitik, d. v. s. på olika sätt uppträda stödjande och stimulerande. Denna roll rimmar med den moderna välfärdsstatens. Men därifrån och till en dirigeringsring är det ett långt och till yttermera visso ett vådligt steg. Dirigeringen och planhushållningen är något som likt den primitiva diktaturen hör kristillstånden till. Den behövliga samverkan däremot bör i första hand vara en fråga om företagarnas eget samarbete, i samhällsintressets namn och i former som hindra organisationernas övermakt. Den vägen bör vara den genaste för välståndsskapandet och den säkraste för skyddet av den personliga frihet, som vi näst den nationella friheten sist vilja mista.